

УДК 811.111'42:791

**РОЛЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ
У ВТІЛЕННІ СТРАТЕГІЇ НЕЗГОДИ
В КОНФЛІКТНИХ КОМУНІКАТИВНИХ АКТАХ
(на матеріалі англомовного кінодискурсу)**

О.В. Рыбакова (Харків)

У статті представлені результати аналізу впливу невербальних засобів комунікації на вираження стратегії незгоди. У конфліктних комунікативних актах незгоди використовуються кінесичні, просодичні та проксемічні засоби невербальної комунікації. Ці невербальні комунікативні засоби підсилюють негативність емоцій у комунікативних актах незгоди та передають змістові характеристики комунікативних ходів комунікантів. Невербальні засоби комунікації можуть вживатись комунікантом як окремо від вербального вираження незгоди, так і супроводжувати його.

Ключові слова: засоби невербальної комунікації, конфліктний комунікативний акт, комунікативна стратегія незгоди.

Рыбакова Е.В. Роль невербальных средств коммуникации в воплощении стратегии несогласия в конфликтных коммуникативных актах (на материале англоязычного кинодискурса). В статье представлены результаты анализа влияния невербальных средств коммуникации на выражение стратегии несогласия. В конфликтных коммуникативных актах несогласия используются кинесические, просодические и проксемические средства невербальной коммуникации. Данные невербальные коммуникативные факторы усиливают негативность эмоций в коммуникативных актах несогласия и передают смысловые характеристики коммуникативных ходов коммуникантов. Невербальные средства коммуникации могут использоваться коммуникантом как отдельно от вербального выражения несогласия, так и сопровождать его.

Ключевые слова: средства невербальной коммуникации, конфликтный коммуникативный акт, коммуникативная стратегия несогласия.

Rybakova O.V. The role of non-verbal means of communication in implementing the strategy of disagreement in conflict communicative acts (based on the American cinema discourse). The article presents the results of analysis of the impact of non-verbal communication on the implementation of the disagreement strategy. In conflict communicative acts of disagreement kinesic, prosodic and proxemic means of nonverbal communication are used. These non-verbal means of communication reinforce the negative emotions in communicative acts of disagreement and reproduce semantic characteristics of the speaker's communicative acts. These non-verbal means of communication may be used separately from the speaker's verbal dissent, but also they can accompany it.

Key words: conflictive act of communication, communicative strategy of disagreement, non-verbal means of communication.

Мета статті полягає в описі впливу невербальних засобів комунікації на вираження стратегії незгоди у конфліктних комунікативних актах незгоди (далі КА) в англомовному дискурсі, змодельованому а англомовних кінофільмах.

Об'єктом дослідження є комунікативні акти, які містять невербальні комунікативні засоби,

а предметом – взаємодія невербальних засобів комунікації з вербальним вираженням незгоди.

Актуальність цього дослідження визначається необхідністю вивчення конфронтаційних комунікативних стратегій з ціллю гармонізації процесу комунікації.

Новизна цієї статті зумовлюється вивченням

реалізації стратегії незгоди з огляду на усі контекстуальні параметри КА, що передбачає і врахування невербальних комунікативних засобів.

Матеріалом для положень та висновків, викладених у статті, слугують 700 КА незгоди (490 гетерогенних та 210 гомогенних), вилучених із 22 англомовних кінофільмів.

Комунікацію трактуємо як інтерактивну між-суб'єктну діяльність (як вербальну, так і невербальну), змістом якої є встановлення спільних орієнтирів у життєвому просторі на підґрунті вироблення спільних смислів [1, с. 35].

Інструментом аналізу є комунікативна стратегія, яку ми тлумачимо, як комунікативний намір мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань; оцінювання наміру для досягнення бажаних соціально значущих цілей спілкування в його конкретний момент; реалізацію наміру і осмислення цієї реалізації усіма суб'єктами комунікативної діяльності [4, с. 107]. Реалізація комунікативного наміру здійснюється як вербальними, так і невербальними засобами.

У випадку стратегії незгоди комунікативний намір мовця полягає у висловленні думки стосовно певної сутності, дії чи ситуації, яка розходиться з думкою співбесідника. Власна думка формується на основі операції оцінювання, тобто комуніканти по-різному оцінюють певну сутність чи ситуацію в цілому й відтак виникає певний конфлікт поглядів стосовно одного і того самого об'єкта оцінки.

Одиницею аналізу комунікативної стратегії незгоди є комунікативний акт (КА) незгоди, який ми розуміємо як фрагмент комунікативної взаємодії, що включає висловлення певної комунікативної мети (у нашому випадку – незгоди), а також усі параметри лінгвального та екстралінгвального контексту (перцептивного і психічного (когнітивного, афективного, волітивного)), які впливають на інтерпретацію висловлення, стаючи частиною перцептивно-когнітивно-афективного досвіду інтерпретатора [2, с. 81–82].

Конфліктні КА незгоди мають місце у випадку конфлікту інтересів між співрозмовниками, що провокує ворожий настрій комунікантів та відображається на виборі як вербальних, так і невербальних засобів комунікації.

У фокусі цієї статті є вплив невербальних засобів комунікації на вираження незгоди. До невербальних засобів комунікації відносимо набір компонентів немовного характеру, які мовець створює в результаті фізичної (а саме жестиово-рухової та голосової) діяльності під час комунікації та використовує поряд із вербальними засобами через набуття ними комунікативної значущості в процесі спілкування [3, с. 14]. Підставою для висновків слугував інтерпретаційний аналіз невербальної поведінки учасників комунікативних актів незгоди.

За даними нашого дослідження, для конфліктних КА незгоди найбільш характерними є три групи засобів невербальної комунікації: кінесичні, просодичні та проксемічні.

1. Найбільш поширеними є кінесичні засоби: вони мають місце у 91,4 % від загальної кількості конфліктних КА незгоди й переважно супроводжують вербальні комунікативні ходи. Кінесичні засоби невербальної комунікації включають:

А. Міміку обличчя комуніканта (спостерігається в 87,5 % конфліктних КА незгоди), яка може бути статичною чи динамічною. Статична міміка обличчя є показником намагання приховати від співрозмовника почуття чи реальні інтенції щодо розгортання КА. Динамічна міміка обличчя демонструє переживання та допомагає детальніше розібратись у настрої комуніканта. Наприклад, гнів провокує зближення брів до перенісся, стискання губ, появу вертикальних складок на лобі. Здивування проявляється у розширенні форми очей та підйманні брів догори. У більшості випадків в конфліктних КА з огляду на емоційність ситуації співрозмовники демонструють динамічну міміку обличчя.

Б. Жестикуляцію (76,6 %). Жести руками можуть бути направлені до співрозмовника, що є проявом намагання переконати його, або мати різноспрямований характер, що є сигналом гніву та палкого бажанням відстояти свою точку зору. Також треба зауважити, що від емоційного настрою комуніканта залежить імпульсивність жестикуляції руками. Чим сильніше гнівається та переймається один із співрозмовників, тим ширшими та різкішими будуть його жести. Також до жестів відносимо кивки головою (позитивні чи негативні), які можуть бути свідомими (спеціально вжитими на підтверд-

ження чи заперечення думки) чи несвідомими (неконтрольованими, вжитими через емоційний імпульс підсвідомості).

В. *Контакт очима* (14 %). Така невербальна поведінка свідчить про намагання комунікантів домінувати в інтеракції: жоден з них не хоче відступити від поставленої мети та прийняти точку зору співрозмовника. Намагання переконати опонента тут виявляється через довгий невідривний погляд один на одного.

Як правило, кінесичні засоби невербальної комунікації проявляються комплексно. Емоційна жестикуляція поєднується з виразною мімікою обличчя, що робить висловлення більш зрозумілим. Наприклад у наступному КА невербальні засоби комунікації підсилюють вербально виражену незгоду:

Phoebe: *Wait! But Ross if they don't get along then you should smooth things over. Make them be friends.*

Ross: *Phoebe, you can't force kids to be friends.*

Phoebe: *Sure you can! Give them some blocks, put them in a playpen!*

Ross: *Playpen?! Ben's seven!* (Friends, season 8)

КА відбувається між чоловіком та жінкою, які знаходяться у дружніх стосунках. Фібі дізнається, що син її улюбленого музиканта вчиться у тій самій школі, що і син Росса. У неї з'являється план, як познайомитись з улюбленим музикантом та потрапити до нього на концерт – подружити двох дітей. Росс висловлює думку про те, що дітей неможливо штучно змусити дружити, якщо вони самі цього не захочуть. Вербально незгода Фібі виражається вербальною емотемою, що передає впевненість в можливості реалізації задуманого, не підкріплену ніякими аргументами. Невербально незгода підсилюється кінесично: Фібі широко відкриває очі та стверджувально киває головою, що показує її впевненість у своїх словах. Така емоційна поведінка передається і Россу, який жестикулює руками й виразно демонструє неприйняття думки співрозмовника мімікою обличчя – широко відкрити очі та підняті догори брови.

2. *Просодичні засоби* невербальної комунікації виражаються в інтонації, тоні голосу та темпі мовлення. Їх кількісний показник дорівнює 72,8 %, що є меншим за кінесичні чинники, але також до-

статньо численним. Просодичні чинники, як і кінесичні, супроводжують вербальні комунікативні ходи. Вони показують реальні інтенції комунікантів, їх правдиву реакцію на попередній вислів співрозмовника. Вони можуть як підсилювати зміст висловлення, так і сигналізувати про те, що це висловлення потрібно тлумачити в іншому смислі, який суперечить змісту вербального повідомлення.

Основні компоненти даного засобу комунікації, які були виявлені в процесі аналізу, включають:

А. *Підвищення тону голосу*, що має місце практично в усіх конфліктних КА. Така невербальна поведінка комуніканта пов'язана з його емоційним настроєм, часто гнівом та намаганням домінувати в інтеракції, що витікає безпосередньо з конфліктності ситуації. Підвищення тону голосу часто супроводжується різкою вимовою слів та словосполучень.

Б. *Прискорення темпу мовлення* (25,5 %). Комунікант починає говорити швидше, нібито переймається, щоб встигнути висловити свою думку до того, як опонент його перерве. Як наслідок, у комунікантів не завжди є час логічно обміркувати слова, потрібні для висловлення думки, подекуди вони говорять те, що перше приходить на ум. Наприклад:

Mitch: *Dude, you are like the worst husband ever.*

Dave: *I have a lot on my plate right now, man! You have no idea!*

Mitch: *Okay, look, calm down: I can hold down the fort for one night.*

Dave: *Are you joking? You worked at my job for one day and you almost got arrested! What are you gonna do to my family?!* (Change-Up)

Учасники цього КА незгоди перебувають в екстраординарних обставинах, коли їм довелося помінятися зовнішністю й, відповідно, життєвими обставинами. Тепер Мітч має проводити багато часу з сім'єю Дейва. Думка про це дуже збентежує Дейва, що він і виражає у висловленні незгоди по відношенню до співрозмовника. Вербально незгода виражена окличними та запитальними реченнями, у яких комунікант не тільки виражає невдоволення ситуацією, а і аргументує власні міркування. В аналізованому випадку невербальна просодична поведінка Мітча (впевнений тембр голосу) свідчить про його самовпевненість й неготовність

прислухатися до іншої точки зору. Дейв, навпаки, говорить дуже емоційно, підвищує тон голосу та промовляє слова швидше. Така емоційна невербальна поведінка підсилює вербальну незгоду.

3. Проксемічні чинники є третім видом засобів невербальної комунікації, які були виявлені у процесі обробки емпіричного матеріалу. Проксеміка є кількісно найменш частотним засобом (27 %) у порівнянні з кінесикою та просодикою. Проксемічні засоби комунікації проявляються у КА у двох варіаціях:

А. Супроводжувальні проксемічні ходи, які, як це зрозуміло із назви, супроводжують вербальні ходи і є підсилюючим засобом вираження незгоди. Під час висловлення репліки один з комунікантів змінює дистанцію по відношенню до свого опонента: він може відійти від нього на декілька кроків або, сидячи, відвести корпус тіла назад, що свідчить про намагання відсторонитись від опонента.

Б. Самостійні проксемічні ходи, які, як правило, слідують за вербальним ходом комуніканта. Такі невербальні комунікативні ходи часто виражені збільшенням дистанції між співрозмовниками: один з комунікантів повертається спиною до іншого, й йде геть, незважаючи на репліки співрозмовника, й може зовсім покинути комунікативну зону, перервавши КА.

У конфліктних КА самостійні невербальні комунікативні ходи були виявлені здебільше серед проксемічних засобів невербальної комунікації. Наприклад:

House: *We have an epidemic!* [Cuddy stops from going out the door and turns to House.]

Cuddy: *Two sick babies is very sad, but it doesn't prove an epidemic.* [She leaves. House is left alone in her office.] (House M.D., season 1)

Наведений КА відбувається у гендерно гетерогенній парі, між двома колегами по роботі. Доктор Хаус вважає, що в лікарні епідемія. Доктор Хадді з ним не погоджується. Вона впевнена, що має рацію, адже наявність лише двох хворих дітей ще не означає епідемії. Вербально виражена незгода супроводжується підсилюючими конфліктність невербальними елементами комунікації: Каді повертається до співрозмовника спиною і збільшує дистанцію між собою та співрозмовником, виходячи з кімнати й відтак перериваючи КА.

У деяких випадках саме невербальні засоби комунікації дозволяють зрозуміти рівень конфліктності ситуації. Наприклад:

Angela: *Why don't you want us to know that you're actually our boss?*

Hodgins: *I don't want to be anybody's boss. I never did. Please respect that.* (Bones, season 1)

Цей гендерно гетерогенний КА відбувається між двома друзями та водночас колегами по роботі. Анжела випадково дізнається, що Ходгінс є власником їх дослідницького інституту, тобто фактично їх босом, й вважає, що йому потрібно сказати про це іншим співробітникам. Ходгінс принципово не хоче, щоб хтось дізнався про цей факт, він бажає працювати на рівних з своїми колегами, й, відповідно, не погоджується із думкою Анжели. Наскільки конфліктною для Ходгінса є ця ситуація можна судити лише з його невербальної поведінки, яка вказує на його нервовий стан. У КА наявні просодичні засоби (він говорить різким та підвищеним тоном голосу), кінесичні (очі широко відкриті та комунікант невідривно дивиться на співрозмовника) та проксемічні (комунікант зменшує дистанцію по відношенню до опонента, нахиляється до неї).

У наступному КА невербальні засоби комунікації суперечать змісту вербального комунікативного ходу.

Pete: *I can't lend you any more money.*

Larry: *No, that's a bad idea. That's not the way to cut back. I have three children, here.*

Pete: *What about Claire? Why can't she get a job?*

Larry: *Claire takes care of your brothers. What do you want her to do? If she goes to work, then I've got to hire somebody.*

Pete: *Well you've got to figure something out because I can't do it.*

Larry: *Okay, fine.* [Larry stands up and walks outside. Pete follows]. (This is 40)

КА відбувається між батьком та сином. Син, який довгий час фінансово підтримував батька і всю його родину, повідомляє про негативні зміни в його фінансовому становищі й виражає думку, що настав час батьку самому піклуватися про себе і свою родину. Наприкінці КА батько вербально виражає згоду з думкою співрозмовника (*Okay, fine*), але невербальна поведінка свідчить про не-

згоду й конфліктність ситуації. Незгода виражається кінесичними (байдужий вираз обличчя, статична міміка) та проксемічними засобами комунікації (збільшення дистанції між співрозмовниками, батько відходить від співрозмовника та покидає комунікативну зону).

Отже, невербальні засоби комунікації допомагають нам зрозуміти реальні почуття та інтенції комунікантів в конфліктних КА незгоди. Невербальні комунікативні ходи можуть супроводжувати вербальні ходи або бути самостійними. Щодо змістового аспекту, невербаліка може підсилювати зміст вербального висловлення або заперечувати його. Для конфліктних КА найбільш характерними є кінесичні засоби невербальної комунікації, за якими за чисельністю слідують просодичні та проксемічні. Як правило, кінесичні, просодичні та проксемічні засоби взаємодіють у ході розгортання КА незгоди, акцентуючи конфліктність ситуації та емоційний стан комунікантів.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні впливу невербальних засобів комунікації на реалізацію стратегії незгоди при неконфліктних стосунках комунікантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 196 с. 2. Мартинюк А.П. Стратегія як базовий інструмент когнітивного аналізу комунікації / А.П. Мартинюк // Записки з романо-германської філології. – 2015. – Вип. 1(34). – С. 80–90. 3. Солощук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Солощук Л.В. – Х., 2009. – 42 с. 4. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с. 5. Bones, season 1. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : <http://bonestv.pbworks.com/w/page/10717822/Episode%20Transcripts> 6. Change-Up. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Change-Up,-The.html> 7. Friends, season 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.livesinabox.com/friends/scripts.shtml> 8. House M.D., season 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://clinic-duty.livejournal.com/12225.html> 9. This is 40. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/This-is-40.html>

REFERENCES

Bones, season 1. [Scripts]. Available at: <http://bonestv.pbworks.com/w/page/10717822/Episode%20Transcripts>.
Change-Up. [Scripts]. Available at: <http://www.imsdb.com/scripts/Change-Up,-The.html>.
Friends, season 8. [Scripts]. Available at: <http://www.livesinabox.com/friends/scripts.shtml>.
Frolova, I.Y. (2009). *Strategija konfrontacii v anglomovnomu diskursi. Monografija. [Confrontation strategy in English discourse. Monograph]*. Kharkiv. 344 p. (in Ukrainian)
House M.D., season 1. [Scripts]. Available at: <http://clinic-duty.livejournal.com/12225.html>.
Martyniuk, A.P. (2011). *Slovník osnovnih terminiv kognitivno-diskursivnoji lingvistiki [A dictionary of the main terms of the cognitive and discursive linguistics]*. Kharkiv: HNU imeni V.N. Karazina Publ. (in Ukrainian)
Martyniuk, A.P. (2015). *Strategija kak basovij instrument kognitivnogo analiza komunikacii [Strategy as a basic instrument of cognitive analysis of communication]*. *Zapisky z romano-germanskoji filologii – The notes of the romance and germanic philology, 1(34)*, 80-90. (in Russian)
Soloshhuk, L.V. (2009). *Vzajemodija verbal'nih i neverbal'nih komponentiv komunikacii u suchasnomu anglomovnomu diskursi. Avtoref. dis. dokt. filol. nauk [The interaction of verbal and non-verbal communication components in modern English discourse. Dr. philol. sci. diss.]*. Kharkiv. 42 p. (in Ukrainian)
This is 40. [Scripts]. Available at: <http://www.imsdb.com/scripts/This-is-40.html>.